

พระสงฆ์กับสังคมไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา

พระมหาพุทธนา นรเชฏโฐ ป.ธ.๙, พธ.ด.
อาจารย์ประจำ ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แรงผลักดันที่ทำให้พระสงฆ์ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคม (๒) เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับสังคม (๓) เพื่อศึกษาสถานภาพการยอมรับจากสังคม และ (๔) เพื่อศึกษาหลักการประยุกต์หลักธรรมในพระพุทธศาสนาในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคม ผลการศึกษาพบว่า (๑) แรงผลักดันที่ทำให้พระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคม มีอยู่ ๔ อย่าง ได้แก่ การตระหนักถึงความเดือดร้อนของคนอื่น ความต้องการอำนาจทางการเมืองการปกครอง การตอบสนองนโยบายของผู้ปกครอง และความบีบคั้นจากภัยสงคราม (๒) บทบาทของพระสงฆ์มีอยู่ใน ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษา การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท การเมืองการปกครอง การรักษาความมั่นคงของสถาบัน และพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี (๓) การยอมรับจากสังคม ขึ้นอยู่กับ ๓ ปัจจัย ได้แก่ สถานภาพของพระสงฆ์ เป้าหมายของการเกี่ยวข้องกับสังคม และรูปแบบของกิจกรรม (๔) การประยุกต์หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มีอยู่ใน ๓ สถานการณ์ ได้แก่ สถานการณ์ปกติ สถานการณ์ที่เกิดวิกฤติภายในพระราชอาณาจักร และสถานการณ์ของภัยสงคราม

คำสำคัญ : พระสงฆ์ไทย, สังคมไทย, สมัยกรุงศรีอยุธยา

ABSTRACT

This research article is of the four objectives; 1) to analysis study impulsion of socially engaged Thai *Saṅgha*, 2) to study roles of socially engaged Thai *Saṅgha*, 3) to study status of respect to Thai *Saṅgha*, and 4) to study applica-

tion of Buddhism's principles. From the research, it found that : firstly, the impulses of *Saṅgha* who engage with the societies are the four factors; awareness of sufferings of other people, wish of political power, responsibility of ruler's policy, pain from the wars. Secondly, roles of *Saṅgha* are of fives dimensions; education, negotiation, politics, satiability of organizations, and rituals. Thirdly, the respect from societies depended on three factors; status of *Saṅgha*, goals of socially engaged Thai *Saṅgha* and models of activities. Fourthly, the application of Buddhism's principles depended on three situations; normal situations, crisis situations and situations within the wars.

Keywords: Thai *Saṅgha*, Thai Society, *Ayutthaya* period.

๑. บทนำ

การเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมไทยของพระสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่สำคัญ และที่มีผลต่อความเป็นไปของชนชาติในประวัติศาสตร์ชาติไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา มี ๗ ครั้งด้วยกันได้แก่

๑. กรณีสมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว ได้เข้าไปขอขมาบิดาชีวิตของแม่ทัพนายกองคนสำคัญ จากสมเด็จพระนเรศวร มีให้ลงอาญาด้วยการประหารชีวิต เพราะตามเสด็จไม่ทันจนเป็นเหตุให้พระองค์พร้อมพระเอกาทศรถ พระอนุชาต้องไปตกอยู่ในวงล้อมของกองทัพข้าศึก แต่อาศัยพระปรีชาสามารถเอาชนะข้าศึกได้ด้วยการกระทำยุทธหัตถีมีชัยเหนือพระมหาอุปราชา เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๕^๑

^๑ เรื่องสมเด็จพระพนรัตน์ ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา หลายฉบับ เช่น ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) (๒๕๐๗) หน้า ๑๒๖, ๑๘๓-๑๘๖ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาคที่ ๑ (สงครามยุทธหัตถี) (๒๕๖๕) หน้า ๒๒๗ นอกจากนี้ในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ หน้า ๑๔-๑๕ ยังปรากฏข้อความอันน่าสนใจอย่างยิ่ง คือสมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้วอีกรูปหนึ่งในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ถูกจับประหารชีวิตในข้อหากบฏพร้อมกับทหารเป็นจำนวนมาก เพราะให้ฤกษ์ (ดูดวง) ให้แก่พระศรีสิน (พระโอรสของสมเด็จพระไชยราชาที่ประสูติจากพระแม่หยั่วศรีสุดาจันทร์) ก่อกบฏ.

๒. กรณีพระพิมลธรรมอนันตปริชา จำพรรษาอยู่ที่วัดระฆัง เมื่อสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ ถูกเหล่าเสนาอำมาตย์จับสำเร็จโทษ ได้รับการอาราธนาจากเหล่าเสนาอำมาตย์ให้ลาสิกขาเพื่อไปครองราชย์ในพระนามว่า “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” (พระเจ้าทรงธรรม) เมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๓^๒

๓. กรณีพระอาจารย์พรหม ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ขอชีวิตไม่ให้ลงโทษประหารชีวิตญาติของพระศรีสิงห์ ๗ ชั่วโคตร กลุ่มทหารและชาวบ้านที่สนับสนุนพระศรีสิงห์ (พระภาคินัยของพระองค์) ก่อกบฏ และมีให้บังคับนางสนมของพระองค์ที่ตั้งครรภ์ เพราะกลัวจะก่อกบฏขึ้นในภายหลัง เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๓^๓

๔. กรณีพระสงฆ์จำนวนมากสนับสนุนพระเพทราชาให้ทำการปฏิวัติชิงราชบัลลังก์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชและร่วมมือกับพระเพทราชากำจัดอิทธิพลของชาวต่างชาติโดยเฉพาะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่มาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ เพื่อชักจูงให้สมเด็จพระนารายณ์เข้ารีตและสถาปนาภคัตริย์ที่เป็นคริสต์ขึ้นในราชอาณาจักรสยาม ในปี พ.ศ. ๒๒๓๑^๔

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ, หน้า ๒๙๑-๒๙๒ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๖ ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ เทคนาจุลยุทธการวงศ์, หน้า ๑๑๒.

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา (๒๕๐๕) หน้า ๔๔๒-๔๔๘, คำให้การชาวกรุงเก่า (๒๕๔๔) หน้า ๑๐๔-๑๐๕ และนิโกลาส์ แซร์แวล, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, สัน ท. โทมลบุตร แบล, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖) หน้า ๒๒๒-๒๓๓.

^๔ ความไม่พอใจของข้าราชการไทยและพระสงฆ์ที่มีต่อบาทหลวง เริ่มปรากฏอย่างชัดเจน เมื่อครั้งที่ออกญาวิชาเยนทร์ (คอนสแตนติน ฟอลคอน) กระทำการลี้พระสงฆ์จำนวนมากให้ออกมาทำงานรับใช้ราชการ ทำให้หลวงสรศักดิ์ (พระเจ้าเสือ) พระโอรสของพระเพทราชา ไม่พอใจเป็นอย่างมาก วันหนึ่งได้ไปดักรอที่ประตู เมื่อออกญาวิชาเยนทร์เดินออกมา ได้กระโดดเข้าไปตอยที่ปากของออกญาชาวต่างชาติท่านนั้นจนฟันร่วงสองซี่, พงศาวดาร ฉบับบริขดขมิวเซียม (๒๕๐๗), หน้า ๔๗๑ ในเดอ แบล, บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอ แบล เกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรมของ ก็องสแตซซ์ฟอลคอน, สัน ท. โทมลบุตร แบล, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๘), หน้า ๒๒๖, ฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า ๔๘๗ - ๔๘๘.

๕. กรณีพระอุบาลีและคณะ ได้เดินทางไปสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาที่ประเทศศรีลังกา ตามคำขอของกษัตริย์แห่งลังกา ในสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๖^๕ เนื่องจากขณะนั้นพระพุทธศาสนาในลังกาได้เสื่อมลงไปเกือบหมดเพราะถูกคุกคามจากภัยนอกศาสนาที่มาพร้อมการตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษจนกระทั่งทั่วประเทศไม่มีพระสงฆ์เหลืออยู่เลยคงเหลือแต่สามเณรสรณังกรรูปเดียว

๖. กรณีที่พระสังฆราชจากฝ่ายอริยวาสีและคามวาสี ในสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้ช่วยกันเจริญอาโปกสิณเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เพราะเกิดความแห้งแล้งทั่วทั้งเขตพระนคร ประชาชนลำบากยากแค้นไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๖^๖

๗. กรณีพระอาจารย์ธรรมโชติ แห่งบ้านระจัน เมืองสิงห์บุรี ได้สร้างตระกรุดและผ้าประเจียดให้ชาวบ้านบางระจันพกติดตัวขณะออกรบกับทหารพม่า ทำให้ชาวบ้านบางระจันมีความกล้าหาญและสามารถต่อสู้เอาชนะกองทัพพม่าที่มีกำลังเหนือกว่าได้ถึง ๗ ครั้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๙^๗

นอกจากนี้ ยังมีกบฏเกิดขึ้นอีก ๓ ครั้ง ที่ผู้นำกบฏเคยเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ได้แก่

ครั้งที่ ๑ กบฏญาณพิเชียร เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๔ ในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) ตามพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์บันทึกไว้ว่า “คักราช ๙๔๓ (พ.ศ. ๒๑๒๔) ญาณประเชียรเรียนศาสตราคมและคิดเป็นขบถคนทั้งปวงสมัครเข้าด้วยมากยกมาจากเมืองลพบุรี”^๘ ญาณพิเชียรเคยเป็นขุนนางในรัชกาลของ

^๕ คำให้การชาวกรุงเก่า (๒๕๔๔), หน้า ๑๓๘-๑๓๙ ในพระราชพงศาวดารที่สำคัญ เช่น ฉบับบริติชมิวเซียม ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)ไม่มีความเกี่ยวกับการส่งสมณทูตไปเผยแผ่ที่ลังกาเลย มีแต่ความว่า เนรเทศ กรมหมื่นกรมหมื่นเทพพิพิธไปเกาะลังกา.

^๖ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๙ เกี่ยวกับการขอฝน, หน้า ๑๖ คำให้การชาวกรุงเก่า (๒๕๔๔), หน้า ๑๔๕-๑๔๖.

^๗ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา, (กรมศิลปากร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๕), หน้า ๒๖๙-๒๗๗.

^๘ พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า ๒๒ ในพระราชพงศาวดารต่าง ๆ ที่มีเนื้อความใกล้เคียงกัน ได้แก่ พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๑๓๔-๑๓๖, ฉบับบริติชมิวเซียม, หน้า ๑๔๓- ๑๔๔, ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, หน้า ๑๓๐-๑๓๒, ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์, หน้า ๖๔๐-๖๔๒ และฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า ๒๑๙-๒๑๒.

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๑) หลังจากเสียดังกรุงครั้งที่ ๑ ให้แก่พม่า (พ.ศ. ๒๑๑๒) สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ครองกรุงศรีอยุธยาด้วยการสนับสนุนของพระเจ้ากรุงหงสาวดี (พระเจ้าบุเรงนอง) แห่งพม่า ได้ปลดขุนนางเก่าเป็นจำนวนมาก เพื่อแต่งตั้งขุนนางที่มีความจงรักภักดี ญาณพิเชียรเป็นหนึ่งในจำนวนนั้น เมื่อถูกปลดแล้วได้หนีไปบวชเป็นเวลาหลายปี เนื่องจากเป็นขุนนางเก่าในราชวงศ์สุพรรณภูมิและเป็นผู้ทรงวิทยาคุณ มีคาถาอาคม จึงเป็นที่ศรัทธาของประชาชนทั้งหลาย และสามารถรวบรวมกำลังพลที่ประกอบด้วยพวกไพร่และกองทหารส่วนหนึ่งที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาส่งไปปราบแต่พ่ายแพ้แล้วแปรพักตร์ไปเข้าด้วยได้มากถึง ๓,๐๐๐ คน ได้ยกทัพเพื่อมาล้อมกรุงศรีอยุธยามาถึงตำบลหัวตริ แต่ได้ถูกชาวต่างประเทศคนหนึ่งยิงเสียชีวิตขณะยืนอยู่บนหลังช้าง

ครั้งที่ ๒ กบฏธรรมเสถียร เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๗ สมัยพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๕๖) ธรรมเสถียรเคยเป็นข้าราชการบริพารของเจ้าฟ้าอภัยทศ พระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หลังจากที่เจ้าฟ้าอภัยทศ (ซึ่งเป็นผู้มีสิทธิ์ที่จะครองราชย์ต่อจากสมเด็จพระนารายณ์ตามกฎมณเฑียรบาล) ถูกพระเพทราชาสำเร็จโทษ ขณะที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงประชวรและประทับอยู่ที่พระราชวังลพบุรี เมื่อพระเพทราชาได้ครองราชย์ได้ ๖ ปี ธรรมเสถียรที่บวชเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ได้ลาสิกขาออกมาแล้ว รวบรวมผู้คนจากเมืองสระบุรี ลพบุรีและนครนายกเป็นจำนวนมาก โดยอ้างตัวว่าเป็นผู้มีบุญและเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศที่ถูกประหารชีวิตแต่ไม่ตายจะมาชิงราชบัลลังก์จากพระเพทราชาคืน ดังความในพระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่า “จุลศักราช ๑๐๕๖ ปีจอฉดศก (พ.ศ. ๒๒๓๗) ธรรมเสถียร คิดมิมชอบอุบายล่อลวงว่าเจ้าฟ้าอภัยทศ ซึ่งเอาไปสำเร็จ ณ วัดทราก (วัดซาก) นั้น หาดายไม่”^๙

ในพงศาวดารฉบับเดียวกันนี้ยังได้กล่าวถึงความพยายามของธรรมเสถียรที่จะดึงเอาพระอาจารย์พรหม พระอาจารย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมาสนับสนุนการเคลื่อนไหวของตนอีกด้วยแต่ไม่ได้รับการตอบสนอง เพราะท่านไม่เชื่อว่า ธรรมเสถียรจะเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศจริง เมื่อไม่ได้รับการสนับสนุนจากพระอาจารย์พรหม ทำให้กลุ่มคนที่เข้ามาร่วมกับธรรมเสถียรในตอน

^๙ พระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๓๘๕, ฉบับบริติชมิวเซียม, หน้า ๔๙๓-๔๙๖, ฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า ๕๐๒ - ๕๐๔.

ต้นจำนวนมากถอนตัวไม่ยอมเข้าร่วมด้วย ซึ่งเมื่อกลุ่มของธรรมเสถียรยกทัพมาถึงรอบนอกกำแพง พระนคร กรมพระราชวังบวรสถานมงคล มีพระบันทูลให้ระจุนใหญ่แล้วยิงใส่กลุ่มกบฏ กระสุนไปถูกธรรมเสถียรและพวกตายเป็นจำนวนมาก ที่เหลือแตกหนีอย่างอลหม่านและบางส่วนถูกจับไปสำเร็จโทษประหารชีวิต

ครั้งที่ ๓ กบฏบุญกว้าง เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๔๑ ในสมัยสมเด็จพระเพทราชาเช่นเดียวกัน แต่เป็นกบฏที่เกิดห่างไกลจากเมืองหลวง คือเกิดที่เมืองนครราชสีมา สาเหตุที่เกิดกบฏครั้งนี้ เพราะเจ้าเมืองนครราชสีมาคือพระยายมราช(สังข์)ซึ่งเป็นเจ้าเมืองที่ได้รับแต่งตั้งในสมเด็จพระนารายณ์มหาราชประกาศแข็งเมืองไม่ขึ้นต่อศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองของพระเพทราชา ถูกกองทัพจากกรุงศรีอยุธยาปราบแล้วส่งเจ้าเมืองคนใหม่ไปดำรงตำแหน่งแทน เจ้าเมืองคนใหม่มีความอ่อนแอและไม่เป็นที่พอใจของประชาชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวลาว บุญกว้างจึงถือโอกาสประกาศตนเป็นผู้นำว่าเป็นผู้มีบุญ ที่จะนำพาชาวลาวทั้งหมดให้เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อเมืองหลวง ได้ร่วมกับพวก ๒๘ คนเข้ายึดเมืองนครราชสีมาได้อย่างสะดวกและใช้เป็นฐานที่มั่นในการต่อสู้กับอำนาจส่วนกลาง ดังความในพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่า

“อยู่ ณ ปีชวด (จ.ศ. ๑๐๖๑, พ.ศ. ๒๒๔๑) อ้ายคิดมิชอบคบกัน ๒๘ คน เข้ามาอยู่ ณ ศาลานอกประตูเมืองนครราชสีมา กันมานานมีผู้ไปบอกพระยานนครราชสีมา ๆ จึงชี้ข้างทั้งบัวไพร่ ตามออกมาด้วย ๒๐ คน ครั้นมาถึงศาลาที่อ้ายคิดมิชอบอยู่นั้น ข้างพระยานนครราชสีมาขึ้นตักใจ กลับหน้าวังเข้ามาในเมืองทั้งบัวไพร่ อ้ายคิดมิชอบแลพวกตามเข้ามาตั้งอยู่ในเมือง ผู้รักษาเมือง กรมการกลัวเกรงมัน ชวนกันคิดขบถแข็งเมืองสิ้น”^{๑๐}

กบฏบุญกว้าง ถือว่า เป็นกบฏที่มีความพร้อมและได้รับการสนับสนุนจากพวกไพร่และประชาชนที่เป็นคนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคอีสานเป็นอย่างดี เพราะใช้การแสวงหาแนวร่วมและสร้างอุดมการณ์แห่งการต่อสู้กับอำนาจส่วนกลางจากกลุ่มชนที่มีเชื้อชาติเดียวกัน จนสามารถยึดเมืองนครราชสีมาเป็นฐานที่มั่นต่อสู้กับกองทัพหลวงจากอยุธยาได้ถึง ๓ ปี แม้ท้ายที่สุดจะถูกปราบจากกองทัพใหญ่ที่มีอาวุธทันสมัยกว่าของพระเพทราชาจากกรุงศรีอยุธยาและเป็นกบฏที่

^{๑๐} พระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๓๘๗, ฉบับปริชิตพิมพ์เชียงใหม่, หน้า ๕๒๑-๕๒๓, ฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า ๕๑๖ - ๕๑๘.

ต้องการประกาศตนเป็นอิสระจากส่วนกลางมากกว่าที่จะยกทัพไปยึดเมืองหลวงดังเช่นกบฏญาณพิเชียรและกบฏธรรมเสถียรโดยมีแนวคิดเรื่องโลกของพระศรีอารีย์เข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะต้องการปลดแอกตนเองให้พ้นจากการถูกปกครอง การกตัญญูของอำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรมจากส่วนกลาง ซึ่งดูจะเป็นแบบอย่างของกบฏหลายครั้งที่เกิดในภาคอีสานสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

กบฏทั้งสามนี้ ถ้าถือเอาความตามที่ปรากฏในพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ดูเหมือนจะเป็นกบฏของพวกไพร่ที่ก่อขึ้นเป็นกบฏที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของราชอาณาจักรอยุธยาซึ่งจะต้องถูกรปราบปรามอย่างรุนแรง เพื่อมิให้เป็นเลี่ยนหนามทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักรและมักได้รับการอธิบายความว่า กบฏทั้งสามต่อสู้โดยมีแนวความคิดเรื่องโลกพระศรีอารีย์เหมือนกบฏที่เกิดขึ้นหลายครั้งในภาคอีสานสมัยกรุงรัตนโกสินทร์^{๑๑} แต่นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ก็ยังมีทรรศนะที่แตกต่างกัน เช่น สุเนตร ชุตินธรานนท์ กล่าวถึงการเกิดขึ้นของกบฏไพร่สมัยอยุธยาว่า “ไม่มีเอกสารใด ๆ ระบุถึงความผูกพันระหว่างคติของพระศรีอารีย์อย่างมากที่สุดกล่าวเพียงว่าผู้นำกบฏบางคนเป็นผู้มีบุญ”^{๑๒} และมีเพียงกบฏบุญกว้างเท่านั้นที่เชื่อมโยงกับแนวคิดพระศรีอารีย์ ส่วนกบฏพิเชียรและกบฏธรรมเสถียรเป็นการต่อสู้ทางการเมืองของกลุ่มคนที่ต่อสู้กันทางการเมือง และสาเหตุของกบฏบุญกว้าง “ไม่ได้เกิดจากปัญหาเศรษฐกิจ แต่เป็นปัญหาทางการเมืองระหว่างเชื้อชาติและวัฒนธรรมโดยมีปัจจัยทางศาสนาเป็นส่วนร่วมสำคัญ”^{๑๓} ขณะที่ชาญวิทย์ เกษตรศิริ มีความเห็นในลักษณะที่ว่า กบฏทั้งสามครั้งมีปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองอยู่เบื้องหลังทั้งทางตรงและทางอ้อม^{๑๔}

^{๑๑} ดูในชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒๙.

^{๑๒} ดูในสุเนตร ชุตินธรานนท์, “กบฏไพร่สมัยอยุธยา” ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑๒ (เดือนตุลาคม), (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐.

^{๑๓} สุเนตร ชุตินธรานนท์, “กบฏไพร่สมัยอยุธยา” ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑๒ (เดือนตุลาคม), หน้า ๑๔.

^{๑๔} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง, หน้า ๒๒๒-๒๒๙.

จากเหตุการณ์สำคัญที่ยกมากล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ไทยและสถาบันสงฆ์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เข้าไปมีบทบาทเกี่ยวข้องกับสังคมหลายด้านไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การเมืองการปกครองด้านเศรษฐกิจ การปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาและประเทศชาติ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังต่างประเทศและด้านพิธีกรรมที่ตอบสนองความต้องการของ ประชาชนและสนับสนุนความชอบธรรมในการขึ้นสู่อำนาจ และการดำรงอยู่ในอำนาจของ พระมหากษัตริย์ ตลอดถึงความยากจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางสังคม เป็นผู้มีส่วนรับผิดชอบต่อความเป็นไปในทางสังคมจนสามารถบรรเทาความเดือดร้อนชาวบ้าน และพิทักษ์ปกป้องคุ้มครองประเทศชาติให้รอดพ้นจากภัยสงครามและอิทธิพลของชาวต่างชาติ ได้

ดังนั้น ในบทความวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาวิเคราะห์ถึงการเข้าไปเกี่ยวข้องกับ สังคมของพระสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่าอะไรเป็นแรงผลักดันที่ทำให้พระสงฆ์เหล่านี้ต้อง เข้าไปเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางบ้านเมืองบทบาทที่ท่านแสดงออกหรือมีอยู่ขณะที่เกี่ยวข้องกับสังคม เป็นไปในลักษณะใด ท่านเหล่านั้นได้รับการยอมรับจากสังคมมากน้อยเพียงใดและท่านได้ประยุกต์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมหรือไม่อย่างไร

๒. วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ในการวิจัยครั้งนี้ มีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

- ๒.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แรงผลักดันที่ทำให้พระสงฆ์ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคม
- ๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับสังคม
- ๒.๓ เพื่อศึกษาสถานภาพการยอมรับจากสังคม
- ๒.๔ เพื่อศึกษาหลักการประยุกต์หลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๓. วิธีการวิจัย

วิธีการวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการศึกษา วิเคราะห์เอกสาร โดยเฉพาะพงศาวดาร ประชุมพงศาวดาร และจดหมายเหตุฉบับต่าง ๆ ที่บันทึก เหตุการณ์ต่าง ๆ ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

๓.๑ การจัดหมวดหมู่ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล

การจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูล ได้ดำเนินการอย่างเป็นระบบด้วยการจัดแบ่งประเภทของข้อมูลให้ตรงตามสารบัญญัตินี้ที่กำหนดไว้ หลังจากที่ได้ข้อมูลมาครบถ้วนแล้ว ถ้ามีส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์จะตรวจสอบและเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ด้วยการค้นคว้าจากเอกสารอีกครั้ง เพื่อยืนยันความถูกต้องและครบถ้วนทุกอย่าง ดังนั้น การเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูลอาจจะดำเนินการไปพร้อมกัน

๓.๒ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการตั้งแต่การจัดหมวดหมู่ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล แต่ในขั้นนี้จะได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เรียบเรียงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ซึ่งจะช่วยให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือเป็นไปอย่างสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัย

๓.๓ การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัย ดำเนินการหลังจากดำเนินการตามขั้นตอนข้างต้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะได้นำผลการวิจัยไปจัดพิมพ์เผยแพร่ต่อสาธารณชนตามโอกาสอันเหมาะสมต่อไป ทั้งในลักษณะที่เป็นบทความวิจัย และรายงานการวิจัย เพื่อให้องค์ความรู้ที่ได้ค้นพบครั้งนี้ เผยแพร่อย่างกว้างขวาง

๔. ขอบเขตการวิจัย

๔.๑ ด้านเนื้อหา ขอบเขตการวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาวิจัยประเด็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมของพระสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ๗ เหตุการณ์ที่สำคัญและการก่อกบฏอีก ๓ ครั้ง ที่นำโดยบุคคลที่เคยเป็นพระสงฆ์มาก่อน

๔.๒ ด้านระยะเวลา ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในช่วงระยะเวลาที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทยอันยาวนานถึง ๔๑๐ ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๙๐๐ – พ.ศ. ๒๓๑๐

๔.๓ ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่พระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา ๗ รูป และบุคคลที่เคยเป็นพระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ๓ คน

๕. ผลการวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า แรงผลักดันที่ทำให้พระสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมนี้อยู่ ๔ ประการ ได้แก่

ประการแรก การตระหนักถึงความเดือดร้อนของคนอื่น จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า พระสงฆ์ในสังคมนี้อยู่อยุธยา มีสถานภาพทางสังคมที่สำคัญ เป็นที่เคารพสักการะของบุคคลในทุกระดับชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงทาส พระสงฆ์ยังเป็นผู้มีบทบาทในด้านการให้การศึกษแก่คนในท้องถิ่น เป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองกับพวกไพร่หรือสามัญชน และเป็นผู้จรรโลงสังคมนี้อย่างมั่นคงและมีเอกภาพ^{๑๕} วัดก็เป็นศูนย์รวมกิจกรรม เป็นแหล่งให้ความรู้ศิลปวิทยาการต่าง ๆ แก่คนในชุมชน พระสงฆ์เป็นบุคคลที่สามารถเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงคนในทุกระดับชั้น ถึงแม้ว่า เมื่อพิจารณาตามระบบศักดินา^{๑๖} ซึ่งเป็นโครงสร้างทางสังคมในสมัยอยุธยาแล้วจะพบว่า พระสงฆ์ถูกจัดลำดับอยู่ในชั้นที่ ๘ มีศักดินา (สิทธิ์ในการถือครองที่ดิน) เพียง ๔๐๐ - ๒,๔๐๐ ไร่ ก็ตาม แต่พระสงฆ์ก็ดำรงสถานะทางสังคมที่สำคัญ เพราะสามารถเข้าถึงกลุ่มคนทุกระดับชั้นและสามารถเชื่อมประสานคนทุกระดับชั้นในสังคม เมื่อท่านพิจารณาเห็นประชาชนได้รับความเดือดร้อน ประสบปัญหาความทุกข์ยากลำบากหรือได้รับการกดขี่ข่มเหงจากโครงสร้างทางสังคม จากความไม่ยุติธรรม ท่านจึงจำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง

ประการที่สอง ความต้องการอำนาจทางการเมืองการปกครอง แรงผลักดันนี้เกี่ยวกับความต้องการภายในของบุคคลและคณะบุคคล ซึ่งมาจากการใช้สถาบันสงฆ์หรือพระพุทธานุศาสนเป็นช่องทางในการผลักดันตนเองให้ก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองการปกครอง

^{๑๕} เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๔ หน้า ๓๐๔

^{๑๖} ระบบศักดินา เป็นการแบ่งคนในสังคมออกเป็นชนชั้นต่าง ๆ ซึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยามีถึง ๑๑ ชั้น ได้แก่ ชั้นพระมหากษัตริย์ พระอนุชาธิราช พระเจ้าลูกเธอ เจ้าพระยามหาเสนา เจ้าพระยาจักรี พระยา พระองค์เจ้า พระ พระสงฆ์ ขุนนางผู้น้อย ไพร่ และทาส, ดู “ระบบศักดินาตามพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน นาทหาร หัวเมือง พ.ศ. ๑๙๙๘” สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ, ในเอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทยสาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๔), หน้า ๒๘๐.

ประการที่สาม การสนองตอบนโยบายของผู้ปกครอง เป็นการเกี่ยวข้องกับสังคมเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านโดยการขอร้องจากผู้ปกครอง เป็นแรงผลักดันที่มาจากภายนอก คือ สถานการณ์ความเป็นไปของสังคมที่กระตุ้นให้พระสงฆ์จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา แต่ก็สอดคล้องแรงผลักดันภายในของพระสงฆ์เอง คือความต้องการที่จะช่วยเหลือบรรเทาความทุกข์ของประชาชน

ประการที่สี่ ความบีบคั้นจากภัยสงคราม^{๑๗} ได้แก่ ความเดือดร้อน ความทุกข์ยากลำบากที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านหรือกับประชาชนของราชอาณาจักร อันเนื่องมาจากการรุกรานของรัฐเพื่อนบ้าน เพื่อปกป้องตนเองจากภัยสงครามทำให้พระสงฆ์ในฐานะที่อยู่กับชาวบ้านมาตลอด ไม่สามารถนิ่งเฉยได้ จะต้องชวนช่วยหาทางช่วยเหลือ

ส่วนบทบาทที่เด่นชัดของพระสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยามีอยู่ ๕ ด้านได้แก่

๑) ด้านการศึกษา หมายถึงการทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่กุลบุตรของพระสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา จากข้อความที่ปรากฏในพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ทำให้ทราบว่า พระสงฆ์สมัยอยุธยาบทบาทในด้านการให้การศึกษาแก่คนในสังคมทุกระดับชั้น เพราะศิลปวิทยาการทุกแขนง ไม่ได้จำกัดเฉพาะวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเท่านั้นที่มีการจัดการเรียนการสอนในวัด และพระสงฆ์เป็นผู้ให้ความรู้ เช่น วิชาภาษาไทย พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี ภาษาขอม (เขมร) วรรณคดี ศิลปะ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การคำนวณ การปกครอง การรบ มนต์คาถาอาคม แพทย์แผนโบราณ เป็นต้น เพราะคนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยานิยมนำบุตรชายของตนเองไปฝากที่วัด เพื่อโอกาสในการศึกษาและการไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปใช้ในกิจการของบ้านเมืองด้วย

๒) ด้านการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท ในที่นี้หมายถึงการเป็นคนกลางในการสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นระหว่างคนภายในราชอาณาจักรมิให้ขัดแย้งกันถึงขั้นประหัตประหารกันเองและยังรวมถึงการป้องกันมิให้ผู้มีอำนาจในขณะนั้นลงโทษแก่ฝ่ายตรงข้าม โดยปราศจากความเมตตาปรานีด้วย ซึ่งบทบาทด้านนี้พระสงฆ์ในสมัยอยุธยาได้ดำเนินการหลายครั้ง เช่น เมื่อครั้ง

^{๑๗} สงครามที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นสงครามระหว่างไทยกับพม่า ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๘๑ ถึง ๒๓๙๘ รวม ๔๔ ครั้ง ได้แก่ สมัยอยุธยา ๒๔ ครั้ง สมัยกรุงธนบุรี ๑๐ ครั้ง และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๐ ครั้ง, ดูในสมเด็จฯ ๑ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องเดียวกันตลอดทั้งเล่ม และในแหล่งที่มา “สงครามระหว่างไทยกับพม่า”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [www. Bloggang.com](http://www.Bloggang.com) [๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๗].

ที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศสวรรคตแล้ว เจ้าฟ้าอุทุมพร ในฐานะเป็นพระมหาอุปราชได้รับการอัญเชิญขึ้นครองราชย์ บรรดาข้าราชการทั้งปวง ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งหมดต่าง ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา แต่เจ้าทั้งสามคือ เจ้าแขก เจ้ามั่งคุด และเจ้าพัน พระราชโอรสของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่ประสูติแต่พระสนมไม่ยอมมาร่วมพิธีด้วย ได้พากันไปช่องสุ่มกำลังคนเพื่อแย่งราชสมบัติจากเจ้าฟ้าอุทุมพร ในขณะที่นั้นได้มีพระราชอาคณรรูปหนึ่ง (ไม่ปรากฏนาม) ได้ปรึกษากับพระสงฆ์ทั้งหมด แล้วเชิญเจ้าฟ้าทั้งสามมาทำความเข้าใจ ให้เลิกคิดขบถ เพื่อเห็นแก่ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองจนกระทั่งสามารถเกลี้ยกล่อมให้เจ้าทั้งสามเข้ามาร่วมถือน้ำพิพัฒน์สัตยาได้ ทำให้เกิดความสงบไปได้ระยะหนึ่ง แต่ต่อมาเจ้าทั้งสามได้ก่อการขบถขึ้นอีก จึงถูกจับไปสำเร็จโทษในที่สุด^{๑๘}

๓) บทบาทด้านการเมืองการปกครอง เป็นบทบาทที่พระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองการปกครองในพระราชอาณาจักร ซึ่งมีปรากฏอยู่หลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นสมเด็จพระพนรัตน์ แห่งวัดป่าแก้ว คุณกษีให้แก่วรรณคดีว่ามีโอกาสเป็นพระเจ้าแผ่นดินในสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จนเป็นเหตุให้ถูกจับประหารชีวิตทั้งคู่พร้อมด้วยบริวารเป็นจำนวนมาก^{๑๙} พระมหาเถรคันฉ่องนำเอาความลับที่พระเจ้ากรุงหงสาวดี (นันทบุเรง) วางแผนจะลอบปลงพระชนม์มาแจ้งแก่พระนเรศวรให้ระวังพระองค์ ซึ่งทำให้พระองค์ประกาศอิสรภาพจากพม่าในปี พ.ศ. ๒๑๒๖^{๒๐} การที่พระพิมลธรรมอนันตปริษา ได้ช่องสุ่มกำลังทหารเป็นจำนวนมากขณะเป็นพระสงฆ์อยู่วัดระฆัง จนสามารถสำเร็จโทษสมเด็จพระศรีสวภาคย์แล้วปราบดาพิเศกเป็นพระเจ้าแผ่นดินนามว่า พระเจ้าทรงธรรม^{๒๑} หรือในตอนปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยต้นกรุงธนบุรี เจ้าพระฝาง พระสังฆราชแห่ง

^{๑๘} ดูในคำให้การชาวกรุงเก่า, หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

^{๑๙} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า ๑๔-๑๕, ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) หน้า ๕๓, ฉบับบริขามวิเชียร, หน้า ๓๖-๓๘.

^{๒๐} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๑๒๖, ๑๔๓-๑๔๕, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาคที่ ๑, หน้า ๒๒๓.

^{๒๑} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๒๙๑-๒๙๒, ฉบับบริขามวิเชียร, หน้า ๓๓๒-๓๓๓ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ เทคนาจุลยุทธกรรม, หน้า ๑๑๒.

เมืองสวางคบุรี สถาปนาตนเองเป็นเจ้าของทั้ง ๆ ที่ยังเป็นพระสงฆ์ ยกทัพเข้ายึดเมืองพิษณุโลกหลังกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ ๒ จนกระทั่งถูกกองทัพหลวงของพระเจ้าตากสินปราบอย่างราบคาบในปี พ.ศ. ๒๓๑๓^{๒๒} ฯลฯ

๔) บทบาทด้านการรักษาความมั่นคงของสถาบัน หมายถึงการปกป้อง การคุ้มครอง เสถียรภาพของสถาบันหลักของชาติ คือ ชาติ พระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ ที่พระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเข้าไปมีบทบาทสนับสนุนส่งเสริมและร่วมดำเนินการ เพื่อให้เกิดความมั่นคง และเป็นศูนย์รวมแห่งความเป็นชาติตลอดไปจากข้อมูลในพระราชพงศาวดารทำให้ทราบว่าพระสงฆ์ได้เข้าไปมีส่วนสำคัญในการปกป้อง รักษาสถาบันสำคัญทั้ง ๓ มาโดยตลอด

๕) บทบาทด้านพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ถือว่าเป็นบทบาทที่โดดเด่นและชัดเจนมาก ที่พระสงฆ์มีต่อสังคมในสมัยอยุธยา เพราะวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และวัดโดยตลอด ยิ่งถ้าสมัยใดเกิดภัยพิบัติขึ้นในพระราชอาณาจักร พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการเข้าไปช่วยเหลือ เพื่อบรรเทาความทุกข์ ความเดือดร้อนของประเทศชาติและประชาชนอย่างมาก เพราะพระสงฆ์มีความประพฤติที่ดี จึงเป็นที่เคารพสักการะของประชาชน

ขณะที่การได้รับการยอมรับจากสังคมนั้น ขึ้นอยู่กับประเด็นสำคัญ ๓ ประการได้แก่

๑) สถานภาพของพระสงฆ์มีส่วนสำคัญเป็นอย่างมากที่มีผลต่อการได้รับการยอมรับจากคนในสังคม อย่างกรณีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ที่อุปสมบทเป็นเวลานานถึง ๘ เดือนที่วัดจุฬามณี เมืองพระพิษณุโลก ในปี พ.ศ. ๒๐๐๘ พร้อมกับข้าราชการอีกจำนวน ๒๓๔๘ คน^{๒๓}

๒) เป้าหมายของการเกี่ยวข้องกับสังคมของพระสงฆ์ไทยสมัยอยุธยามีหลากหลายแตกต่างกันไป ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ทำให้พระสงฆ์เข้าไปร่วมในเหตุการณ์นั้น ซึ่งถ้าเราพิจารณาเหตุการณ์ ๗ เหตุการณ์ และการก่อกบฏ ๓ ครั้งจะพบว่า การเข้าไปเกี่ยวข้องกับ

^{๒๒} พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี, แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ (พระเจ้าตากสิน) พิมพ์ครั้งที่ ๔. (พระนคร : กรมตำรา กระทรวงธรรมการ, ๒๔๓๒), หน้า ๑๓, ๑๙, ๒๑-๒๒, และสมเด็จพระยาตากสินมหาราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับราชทัณฑ์, หน้า ๒๙๓, ๓๒๐.

^{๒๓} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า ๓, ฉบับปริชิตมิวเซียม, หน้า ๓๒ และชาลวาทย์ เกษตรศิริ, หน้า ๑๘๒.

สังคมของสมเด็จพระพนรัตน์ ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช บทบาทของพระอาจารย์พรหม ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีเป้าหมายเหมือนกัน คือเพื่อช่วยเหลือทหาร ขุนนาง และ เครือญาติที่กำลังจะถูกตัดสินลงโทษโดยขอพระเจ้าแผ่นดินให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เพราะท่าน อาจพิจารณาเห็นว่า การตัดสินของพระเจ้าแผ่นดินไม่สมเหตุผล ผล ถ้าปล่อยให้ไปตาม พระราชอำนาจดังกล่าว จะเป็นสร้างทุกข์แก่บุคคลอื่นโดยไม่จำเป็น ทั้งยังเป็นการสร้างมลทิน แก่พระเจ้าแผ่นดิน

๓) รูปแบบของกิจกรรมที่พระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยา จำแนกได้ ๕ รูปแบบ คือ การอบรมให้ความรู้ การเจรจาไกล่เกลี่ย การเป็นที่ปรึกษาและให้การ สนับสนุน การเป็นผู้นำในการก่อการ และการประกอบพิธีกรรมด้วยการเจริญพระพุทธมนต์

ในขณะที่ยุทธศาสตร์หลักพุทธธรรม มีการประยุกต์ใน ๓ สถานการณ์ คือ สถานการณ์ ปกติ สถานการณ์ที่เกิดวิกฤติภายในพระราชอาณาจักร และสถานการณ์ในภัยสงคราม โดยใน สถานการณ์ปกติ พระสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้แสดงบทบาทในการเข้าร่วมกับสังคม ด้วย การประยุกต์หลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปสั่งสอนประชาชนตามความเหมาะสม เช่น ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น ในสถานการณ์ที่เกิดวิกฤติภายในพระราชอาณาจักร พระสงฆ์ต่างเข้าไปมีบทบาท ในสถานการณ์เหล่านั้นด้วยเป้าหมายและวิธีการที่แตกต่างกัน แต่เมื่อว่าโดยสรุปสามารถแยก ออกเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ประยุกต์หลักธรรมเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน และกลุ่มประยุกต์ หลักธรรมเพื่อส่วนรวม กลุ่มที่ประยุกต์หลักธรรมเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ในที่นี้หมายถึงกลุ่ม ที่เคลื่อนไหวเพื่อให้ตนมีอำนาจในทางการเมืองการปกครองได้แก่กลุ่มของกบฏทั้งสามครั้ง คือ กบฏญาณพิเชียร กบฏธรรมเสถียร และกบฏบุญญกว้างและกลุ่มของพระพิมลธรรมอนันตปริษา (พระเจ้าทรงธรรม) ส่วนกลุ่มที่ประยุกต์หลักธรรมเพื่อส่วนรวมหมายถึงกลุ่มพระสงฆ์ที่เคลื่อนไหว เพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนได้แก่กลุ่มพระสงฆ์ที่สนับสนุนพระเพทราชาใน การยึดอำนาจจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และกำจัดอิทธิพลของชาวต่างชาติให้หมดไป จากกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะอิทธิพลของบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ตั้งแต่ สมัยของสมเด็จพระนารายณ์ และกลุ่มที่ชักนำให้เจ้าทั้งสามเข้าร่วมถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เพื่อแสดง ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ (พระเจ้าอู่ทอง) ซึ่งทั้งสองกรณีเป็นเคลื่อนไหวของ พระสงฆ์ในสมัยที่บ้านเมืองเกิดวิกฤติการเข้าร่วมกับสังคมจึงเป็นไปเพื่อความสงบสุขของ

ประชาชนส่วนร่วม เพื่อความสามัคคีของคนในชาติ และความเจริญรุ่งเรืองของราชอาณาจักร โดยมีได้หวังเพื่อผลประโยชน์แก่ตนเป็นการเฉพาะ

ในสถานการณ์ที่มีสงคราม พระสงฆ์ไม่สามารถประยุกต์หลักธรรมเข้าสู่จิตใจของคนไทย ได้มากนัก นอกจากการปลูกฝังคุณธรรมคือความรักชาติ รักศาสนาและพระมหากษัตริย์ ความเสียสละ ความมีระเบียบวินัย และการบำรุงขวัญจิตใจของทหารด้วยการมอบเครื่องรางของขลัง การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ หรือการเจริญชัยมงคลคาถา เพื่อให้ได้ชัยชนะกลับมา แต่ก็มีพระสงฆ์บางรูปที่ต้องการเข้าไปร่วมกับกิจกรรม แต่ไม่ไปในนามของพระสงฆ์ ได้ลาสิกขาแล้วจึงออกไปเกี่ยวข้องกับ เช่น กรณีของผู้นำภรรยาทั้งสามครั้ง กรณีพระมหานาคที่ลาสิกขาไปนำพาชาวบ้าน ขุดคูเมือง ในสมัยพระมหาจักรพรรดิ หรือกรณีของพระสงฆ์จำนวนมากที่ลาสิกขาไปช่วยเหลือ บ้านเมืองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นต้น

๕. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการนำเสนอมาทั้งหมด ผู้วิจัย มีความเห็นว่า พระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมเป็นอย่างมาก จนดูเหมือนว่า จะเกินเลยความเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาไปด้วยซ้ำ ถ้าเราใช้มาตรฐานของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันไปเปรียบเทียบกับพระสงฆ์ในสมัยนั้นได้มีบทบาทสำคัญกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นและทั่วพระราชอาณาจักรจนกลายเป็นผู้นำคนสำคัญของบ้านเมืองพระสงฆ์กลายเป็นคนที่มีบริวารมีคนศรัทธาเลื่อมใสมาก จนสามารถทำทายอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินได้ที่เป็นเช่นนี้ เพราะพระสงฆ์ในสมัยอยุธยาไม่ได้เพิกเฉยต่อความเป็นไปของสังคม ไม่ได้หลีกเลี่ยงปลีกวิเวกเพื่อศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยแต่เฉพาะตน หรือมีบทบาทเฉพาะด้านพิธีกรรมเพียงอย่างเดียว และเพราะพระสงฆ์เป็นองค์กรที่สามารถติดต่อ เข้าถึงได้กับคนทุกระดับชั้น จึงมีความคุ้นเคย และรู้ความเป็นไปของสังคม ได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ได้ว่า พระสงฆ์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมอย่างแยกไม่ออก ได้รับรู้และได้ตระหนักถึงสภาพปัญหา ความเป็นไปในสังคม จึงเข้าไปมีส่วนร่วมกับสังคม มีความรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนหนึ่งที่พระสงฆ์สามารถรู้ความเป็นไปของสังคมได้ เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านก็จะนำมาสนทนาปรึกษา กัน บนศาลาวัดในขณะที่มาทำบุญที่วัด บางครั้งอาจจะนำมาปรึกษาพระสงฆ์ด้วยตนเองด้วยและ

อีกอย่างหนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า การเข้าร่วมกับสังคม การเคลื่อนไหวของพระสงฆ์แต่ละรูปค่อนข้างมีความอิสระ คล่องตัวไม่ได้ตกอยู่ใต้การบังคับบัญชาหรือสั่งการของใคร แม้จะมีระบบการบริหาร การปกครองคณะสงฆ์ที่แบ่งเป็นสองคณะคือคามวาสีและอรัญวาสี แต่พระสงฆ์แต่ละรูปก็มีอิสระอย่างมากในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จนกระทั่งอาจจะเป็นปฏิปักษ์หรือท้าทายอำนาจการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินได้

จึงกล่าวได้ว่าพระสงฆ์หรือสถาบันสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นกลุ่มบุคคลหรือสถาบันที่มีอำนาจในการผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้ในสังคมไม่น้อยไปกว่าสถาบันกษัตริย์ การที่ขุนนาง หรือเชื้อพระวงศ์บางพระองค์ได้เข้ามาอาศัยสถาบันสงฆ์เป็นแหล่งพำนัก ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นการหลบภัยทางการเมืองจึงต้องเข้ามาอาศัยร่มเงาของพระพุทธศาสนา เพื่อความปลอดภัยในชีวิต เพราะคนในสังคมสมัยอยุธยามีความเคารพนับถือต่อพระสงฆ์มากแม้จะมีความผิดอาญาแผ่นดินถ้าเข้ามาบวชเป็นพระในพระพุทธศาสนาย่อมได้รับการอภัยโทษให้ หรืออย่างน้อยก็สามารถผ่อนผันการถูกลงโทษไปในระยะที่เป็นพระสงฆ์อยู่ อีกส่วนหนึ่งคงจะเป็นเพราะเห็นว่าองค์กรสงฆ์สามารถเป็นฐานสนับสนุนให้ตนเองก้าวสู่อำนาจทางการปกครองได้ เพราะสามารถสั่งสมพรรคพวกบริวารไว้ได้มาก เนื่องจากสังคมสมัยนี้ ใครก็ตามถ้าสามารถครอบครองแรงงานหรือเป็นเจ้าของของกำลังคนได้มากย่อมสามารถเปลี่ยนแปลงหรือเลื่อนสถานภาพทางสังคมของตนเองให้สูงขึ้นได้ จนกระทั่งอาจยึดอำนาจการปกครองจากพระเจ้าแผ่นดินได้ เพราะการต่อสู้กันเป็นการต่อสู้ด้วยกำลังคนเป็นหลัก ส่วนอาวุธที่ทันสมัย เช่น ปืน แม้จะมีการซื้อจากพ่อค้าชาวยุโรปตั้งแต่สมัยสมเด็จพระไชยราชา แต่ก็ยังมีจำนวนน้อย เพราะมีราคาแพง จึงเห็นได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยมาโดยตลอด และพระสงฆ์เป็นผู้รักษา ค้ำครองและค้าชูความอยู่รอดของสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ด้วย

เอกสารอ้างอิง

๑. หนังสือ :

จิตรสิงห์ ปิยะชาติ. **กบฏกรุงศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ ฯ : ยิปซี กรู๊ป, ๒๕๕๑.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, **อยุธยา : ประวัติศาสตร์และการเมือง**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๒.

เดอ แบล, **บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอ แบล เกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรมของ ก้องสตันซ์ฟอลคอน**, ลัน ท. โกมลบุตร แปล กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๘.

นีโกลาส์ แซร์แวล. **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม**. ลัน ท.โกมลบุตร แปล กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖.

พระราชวรมณี (ประยูรท์ ปยุตโต). **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

พิฑูร มลิวัลย์และไสว มาลาทอง. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓.

พลับพลึง มูลศิลป์. **ความสัมพันธ์ไทย - ฝรั่งเศสสมัยอยุธยา**. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐**. กรุงเทพฯ มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ม.ร.ว. อศิณ ระพีพัฒน. **สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๖**. ผู้แต่ง. ม.ร.ว. ประกายทอง ลีริสุข และพรรณณี ฉัตรพลรักษ์ ผู้แปล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช. **สังคมสมัยอยุธยา**. หนังสือประกอบการศึกษาวิชา “อารยธรรม ตะวันออก” คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, แสดง ณ หอสมุดแห่งชาติ ท้าวสุกรี พระนคร, ๑๖ เมษายน ๒๕๑๐.

วิบูล วิจิตรวาทการ. **แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์**. กรุงเทพฯ ฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔.

สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ. **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา**. กรมศิลปากร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๕.

_____. **ไทยรบพม่า**. กรุงเทพฯ ฯ : บรรณาการ, ๒๕๔๓.

สุนทร ชูตินทรานนท์, “**กบฏไพร่สมัยอยุธยา**” ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑๒ เดือนตุลาคม.

กรุงเทพฯ ฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๒๖.

อนันต์ อมรรตัย บรรณาการ. **คำให้การชาวกรุงเก่า**. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์จดหมายเหตุ, ๒๕๔๔.

เอกสารการสอนชุดวิชา**ประวัติศาสตร์ไทย** สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.

๒. วิทยานิพนธ์ :

ยุทธพงษ์ แสงโสภา. บทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสะสมทรัพย์ จังหวัดจันทบุรี, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

วุฒินันท์ กันทะเคียน. พระสงฆ์กับการเมือง : แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

๓. ประชุมพงศาวดาร

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาคที่ ๑ (สงครามยุทธหัตถี) แต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๔ จุลศักราช ๗๑๒ ถึง ๙๖๓, พิมพ์ครั้งที่สอง, พ.ศ. ๒๔๖๕.

พระราชพงศาวดาร ฉบับบริขดชิยมวิเชียม. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๗.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ : พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ, สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาสมเด็จพระมาตุจฉามีรับสั่งให้กรรมการหอสมุดวชิรญาณรวบรวมพิมพ์ เมื่อทรงบำเพ็ญพระกุศลในงานศพหม่อมเจ้าदनัย วรนุช ท.จ. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ไทย ณ สะพานยศเส, ๒๔๕๗.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗ เรื่องไทยกับฝรั่งเศสเป็นไมตรีกัน ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์, แปลจากภาษาฝรั่งเศสของมองซิเออร์ ลันเย, พระยาปฏิภาณพิเศษ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเพชรพิไชย (เจิม อมาตยกุล), พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๒ เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ ๑. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงเพชรพิไชย (ถนอม อมาตยกุล), พระนคร : โรงพิมพ์พิพรรฒธนากร, ๒๕๖๗.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๖ เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินพระเพทราชา ภาค ๓, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอกพระยาวิจิตรวิทยากร (กร อมาตยกุล). พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๗๐.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ เทศนาจุลยุทธกรรมวงศ์. นางน้อย กรณีศรีสำรวจ พิมพ์แจกในงานประชุมเพลิงศพนางละม่อม เศรษฐบุตร ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส วันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๐. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์เดลิแมร์, ๒๔๕๐.

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ (พระเจ้าตากสิน). พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร : กรมตำรา กระทรวงธรรมการ, ๒๔๗๒.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๐ จดหมายเหตุฟอร์บัง, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์โรทัย ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส, กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๘๖.

ประชุมพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๙.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๑ จดหมายเหตุเรื่องการจลาจลเมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, หลวงจินดาสนิทกิจ (ละม้าย ธนะศิริ) แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๒ ในงานพระราชทานเพลิงศพม.ร.ว. ทองเภา ทองแถม, ๒๕๑๐.

๔. เว็บไซต์

ข้อมูลเกี่ยวกับสงครามระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน “สงครามระหว่างไทยกับพม่า”. แหล่งที่มา [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [www. Bloggang.com](http://www.Bloggang.com) [๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๗].

กิจกรรมการสัมมนา